

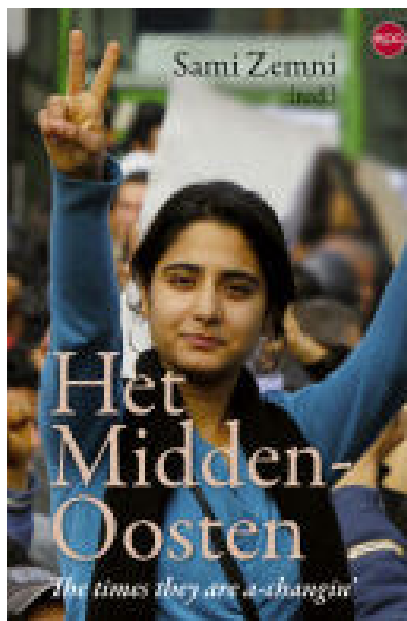
De Arabische lente?

Sami Zemni (red.), *Het Midden-Oosten: The times they are a-changin'*, EPO, Berchem, 2013, 375 p., 29.50 €

Jelle Versieren

De personen aan de *Middle East and North Africa Research Group* (MENARG) van de Universiteit Gent hebben een extensief boekwerk afgeleverd over de huidige sociale en politieke gebeurtenissen en omwentelingen in het woelige Midden-Oosten. MENARG is uitgegroeid tot een dynamische groep van kritische jonge onderzoekers binnen de faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen. Hoewel de neoliberalisering van het academisch bedrijf nog steeds een dominant gegeven vormt en kritisch onderzoek moet plaatsmaken voor een kwantitatieve eenheidsworst, heeft MENARG steeds geopteerd voor scherpe diepteanalyses. Deze houding bepaalt dan ook sterk de perspectieven van de auteurs en geeft een extra meerwaarde aan het werk.

Sami Zemni gaf het boek een geografische indeling. Alleen volgende landen ontbraken: Algerije, enkele kleine golfstaten, Turkije en Iran. In de begeleidende duiding in drie algemene hoofdstukken komt de insteek van het boek snel aan het licht. Te-recht stellen Zemni, Bogaert en De Smet dat de Westerse verslaggeving in de massamedia over de revoltes en revoluties nog steeds wordt gefilterd door de 9/11-bril. De regio wordt nog steeds beschouwd als een vat vol confessionele tegenstellingen waar-bij het gevaar van jihadisme achter elke hoek loert. Tot 2011 was er een eindeloze focus op de politieke factor van het islamisme, waarbij impliciet

werd verondersteld dat de Arabische en Noord-Afrikaanse volkeren alleen in staat waren te functioneren onder een autoritair stelsel. Toen de mensenmassa zich verzamelde op Tahrir, bleken opnieuw opiniemakers en journalisten niet in staat de lange geschiedenis van het gebeuren te vatten. Voor hen maakten Facebook en Twitter de revolutie. In de kranten en op de buis was er een algemeen onvermogen tot kritische analyse, hoewel er verbazing alom was over de initiële afwezigheid van islamistische groeperingen. Ondanks deze verbazing worstelden de journalisten met de vraag wie nu deze multitude aan verzet droeg. In dit boek wordt voortdurend gehamerd op de algemene breuk tussen het bevrijdingsnationalisme en het Arabisch socialisme enerzijds, en de neoliberale hervormingen sinds de jaren 1980 anderzijds. Deze neoliberale hervormingen zorgden voor nefaste sociale implicaties. Vele sociale groepen balanceerden op de rand van hongersnood, wat reeds doorheen de jaren 1980 en 1990 resulteerde in massale voedselopstanden.

Tahrir betekende ook een verlossing van het algemene, pessimistische beeld over de regio dat inertie een noodzakelijke reducerende kwalificatie was. Onze verslaggevers hadden de Pavloviaanse reflex dat de gebeurtenissen in Egypte en Tunesië alleen comparatief kon worden begrepen door te verwijzen naar de Iraanse Revolutie. Een revolutie die reeds dertig jaar achter ons lag. Zoals Žižek reeds tijdens de eerste dagen van de Egyptische revolutie schreef in *The Guardian* in het stuk *For Egypt, this is the miracle of Tahrir Square* (2011): Tahrir was de emanatie van de universele emancipatorische opstand. Hoewel deze opstand geen gekristalliseerd politiek programma bezat – gaande van de klas-sieke eisen voor een liberale rechtstaat tot een sociaal programma van economische rechtvaardigheid – was het toch mogelijk om onmiddellijk te begrijpen dat het verzet tegen Moebarak werd gedreven door de wens om een definitieve breuk te bewerkstelligen met de willekeur van het regime. Plots kon het verzet niet meer worden geïsoleerd binnen een bepaalde sociale groep of geografische plek als voorheen. De geproletariseerde onderlaag uit de volkswijken sloten zich aan bij hoogopgeleide jongeren en stakende arbeiders.

De auteurs in het boek slaan nagels met koppen betreffende de rol van de Moslimbroeders tijdens en na de diverse opstanden. Het pragmatisch karakter wordt onderschreven, waarbij eerder het promoten van een cultureel Arabische identiteit dan louter een strikt religieuze positionering de sleutel tot succes vormde. Het pragmatisme uitte zich, zoals De Smet benadrukt, vooral in het feit dat in Egypte de Moslimbroeders alleen onder dwang van de omstandigheden schoorvoetend zich aansloten bij de volksmassa. Ook kunnen de politieke keuzes van de Moslimbroeders zeer verschillen van

land tot land. Allianties kennen een tijdelijk en deels willekeurig karakter, afhankelijk van de politieke constellatie en machtsverhoudingen. Dit maakt dat de Moslimbroeders, om zichzelf te cementeren in de civiele sfeer, net zoals de vorige machthebbers een Janusgezicht bezitten. Nazih Ayubi bemerkte, in zijn uitgebreid analyserende werk *Over-stating the Arab State: Politics and Society in the Middle East* (1995), dat de Arabische en Noord-Afrikaanse landen een transitionele fluïditeit bezitten qua klassenrelaties binnen de sociale formatie. Dit maakt dat de ideologische boodschap van politieke groeperingen snel van inhoud kan wijzigen om in te spelen op de precare situatie van uiteenlopende sociale klassenfracties. Deze vaststelling is niet nieuw. In *Politics and Ideology in Marxist Theory: Capitalism, Fascism, Populism* (1977) schreef Ernesto Laclau dat dekolonisatiebewegingen pas succesvol konden zijn indien ze een populistische strategie aannamen, dit wil zeggen dat een ideologische boodschap multi-dimensioneel moest zijn om een politieke articulatie van de sociale groepen te bekomen, en dat de ideologische interpellatie van deze groepen als leden van de natie alleen kon slagen door diverse economische contradictorische belangen te vereenvoudigen tot een verhaal van modernisering versus onderdrukkend kolonialisme. Enkele tientallen jaren later, nadat het bevrijdingsnationalisme en Arabisch socialisme kraakten onder diverse interne en externe economische contradicties, hanteren de Moslimbroeders een gelijkaardige methode. Enerzijds proclameren zij een moralistisch en identitair *reveil*, anderzijds hebben zij geen problemen om een strak neoliberaal programma verder uit te voeren. Alsook zien zij in de ene situatie geen graten om een alliantie aan te gaan met seculiere krachten, terwijl in een andere situatie de messen worden geslepen. Het gebrek aan een klaar beleidsprogramma is tegelijkertijd een sterkte en een zwakte. De acceptatie van een economische continuïteit betreffende neoliberaal beleid maakt dat de Moslimbroeders zichzelf ook beperken tot het verdedigen van haar belangen als deel van de nieuwe bourgeoisie. Deze bourgeoisie eist een verdere neoliberale hervorming om een sterker aandeel te verkrijgen in de lucratieve netwerken tussen hooggeplaatste bureaucraten en militairen, internationale handelsbedrijven, vastgoedrenteniers en fabrieksbonzen.

Hoewel het *crony capitalism* en de neoliberalisering in zowat alle hoofdstukken frequent worden aangehaald als redenen van een verdere polarisatie tussen rijk en arm, is een verdere analyse van de politieke economie van de regio eerder opvallend afwezig. Het boek werd geschreven door politicologen, dus een sterke nadruk wordt gelegd op discours en besluitvorming van diverse politieke en institutionele actoren, waarbij de concrete tegenstellingen uitgebreid worden beschreven. Koenraad Bogaert poogt in een afsluitend hoofdstuk de rol van de politieke economie verder uit te diepen op een politiek-filosofische manier, waarbij de vraag wordt gesteld naar de verhouding tussen economische determinanten en de slagkracht van de protestbewegingen. Tevens werd veelal niet geopteerd voor een structurele benadering van de opgesomde politieke fenomenen en tegenstellingen. Dit maakt dat de lezer soms op zijn honger blijft zitten betreffende het verkrijgen van een langetermijnperspectief op de beschouwde materie. De genese van de sociale en politieke tegenstellingen is dan ook niet prioritair in het boek.

De laatste jaren voelden veel journalisten en opiniemakers de drang om een eigen boekwerk te schrijven over het Midden-Oosten of de Islam. Helaas bestaan de meeste van deze uitgaves uit een verzameling berichtgevingen en oppervlakkige beschouwingen. Binnen deze stilaan verzadigde Nederlandstalige markt staat het MENARG-werk op eenzame hoogte qua inhoud en perspectieven. De hoofdstukken over Tunesië (S. Zemni), Egypte (B. De Smet), Marokko (K. Bogaert), Jordanië (P. Debruyne, C. Parker, S. Janssens, A. Vermaelen), Palestina (S. Vertommen) en Jemen (T. Danckaers) volstaan ruimschoots om met een andere blik te kijken naar het journaal. Bart Peeters schreef een puik stuk over de Syrische situatie, waarbij dieper wordt ingegaan op de ideologische achtergrond van de diverse gewapende verzetsgroepen en burgerinitiatieven. Tevens mag het eenvoudige narratief van een sektarisch conflict en de diabolisering van de “bloedlustige dictator” Assad naar de vuilnishoop worden verwezen. Peeters toont aan dat het regime niet uitsluitend steunt op een Alawitische minderheid, noch dat de Soennieten eensgezind verzet plegen. Tevens blijkt de *Free Syrian Army* zelf de sektarische kaart te trekken, terwijl het

oorspronkelijke breed gedragen verzet onder de *National Coordination Committee for Democratic Change* zich duidelijk distantieert van elke confessionele agenda. Sigrid Vertommen toont pijnlijk aan dat in Israël de interne sociale kwestie, de algemene afbraak van de welvaartsstaat, angstvallig wordt afgesneden van elke verwijzing naar de Apartheidsbeleid en de bezetting van Palestijnse gebieden. Dirk Adriaensens toont aan dat de Amerikaanse bezetting van Irak heeft geleid tot een complete uitverkoop van de infrastructuur en ontginning van grondstoffen, waarbij de huidige Iraakse staat faalt om deze *Wild West* van multinationals te temmen. Deze *Shock Doctrine* werd nooit geaccepteerd door de lokale bevolking, die zich gewapend keerde tegen de imperialistische bezetting. Eenzelfde tegenstand op het terrein is nu ook merkbaar tegen de Iraakse regering, die zeer repressief te werk gaat met sektarische middelen. Ruddy Doods bijdrage over Libië is enigszins een vreemde eend in de bijt, omwille van het feit dat hij zich richtte op het vraagstuk van internationaal recht en politiek binnen de context van de NAVO-aanval op het Kadhafi-regime. Veel minder aandacht wordt geschonken aan de interne sociale verhoudingen, wat nog steeds een blinde vlek vormt om de Libische casus te kunnen snappen.

Lezers zullen ruimschoots voldoende worden geïnformeerd over de huidige situatie van het Midden-Oosten en Noord-Afrika. De auteurs pogen een balans te vinden tussen toegankelijkheid voor leken en diepgaande synthese. Het boek wil dan ook een breder publiek aanspreken, maar hier en daar zou een meer structuralistische aanpak een meerwaarde aan het opzet hebben gegeven. Bijvoorbeeld *Verso Books* bewijst dat een kruisbestuiving tussen academische aanpak en leesbaarheid mogelijk is, hoewel de uitgeverij geen rekening hoeft te houden met een beperkte schaalgrootte betreffende afzetmarkt. Maar dat een wens naar gedegen informatie over de regio aanwezig is in het Nederlands taalgebied, bewijst ook het succes van Robert Fisks *De Grote Beschavingsoorlog* (2005). De auteurs verdienen alvast een pluim op hun hoed.